

- rencích v populární kultuře - tudíž těch kategorií, které měly být metrosexuálům vlastní.

VEDLE METROSEXUÁLOVÉ I ÜBERSEXUÁLOVÉ

Další klasický model ideálního muže se začal označovat jako „übersexuál“ neboli elegantní, mužný džentleman, který si vybírá jen to nejlepší jídlo a pití, libuje si v kouření doutníků a po boku má rád krásné či zajímavé ženy, i když se spíše vyskytuje ve společnosti mužů. Reaguje na to, že posedlost tělem a vlastním vzhledem je příliš svazující a je třeba něco víc. Pojem je odvozen z německé předpony über, která označuje „více než“. V Americe se tato předpona užívá ve smyslu „špičkový“.

Rozdíl mezi metrosexuálem a übersexuálem je v tom, že übersexuál se nevyhýbá zapadlým hospodám a není zajímavý pouze svým zevnějškem. Je také sečtělý a zajímá se o dění kolem sebe. Zatímco metrosexuál pozorně sleduje módní trendy a je posedlý svým vzhledem, übersexuál je v tomto směru mnohem uvolněnější. „Übersexuál si ponechal marketingový potenciál svého předchůdce (šampony se prodávají stále výborně), ale do genetické výbavy mu byly přidány vlastnosti, které ženy oceňují: schopnost starat se o druhé, vlastní názor a styl, zodpovědnost a soucit“ (Schorf 2006).

V roce 2005 Marian Salzmanová definuje základní body übersexuality ve své knize The Future of Men (Budoucnost mužů), kterou vydává pod hlavičkou reklamní agentury JWT. Zároveň i jmenuje deset současných nejstylovějších übersexuálů. Na prvním místě se ocitá zpěvák irské skupiny U2 Bono, který se stal podle magazínu Time Osobností roku 2005 a je celosvětově známý svou prací a aktivitou, která směřuje k pomoci v Africe: „Je globální, společensky uvědomělý, spolehlivý a soucitný. Má řadu následovatelů, kteří jsou fanoušky nejen jeho hudby, ale zejména jeho humanitární aktivity. Lze se tedy divit, že byl nominován na Nobelovu cenu za mír?“ (Salzman, O’Reilly, Matathia 2006).

Není tu však jenom metrosexuál a übersexuál. Pluralita mužských identit prezentovaných médií je rozmanitější, a tak se můžeme setkat s retrosexuálem, gastrosexuálem, neosexuálem a dalšími podobami „-sexuálů“. Velkým prostorem pro další výzkum je rovněž život ve virtuální realitě, který je stále aktuálnějším problémem. Internet a počítač se stávají nepostradatelnou součástí existence většiny lidí a lze se domnívat, že úloha elektronických médií bude stále nabývat na významu. V důsledku rozmachu sociálních sítí, jako jsou Facebook,

Twitter, LinkedIn či MySpace, mnozí lidé stráví značnou část dne právě životem v nich. A život a vztahy zde navázané se mohou zdát podstatnější, než ty vytvořené v realitě. Neocitneme se pak skutečně v Platónově podobnosti o jeskyni či ve světě Matrixu? A my se budeme procházet po virtuálním světě, který bude pouhým stínem toho skutečného, nacházejícího se v jiné dimenzi, aniž bychom si uvědomovali, že nežijeme v realitě.

O tomto nebezpečí se zmiňuje rovněž francouzský teoretik Jean Baudrillard (1929-2007) a varuje, že „simulakra“ - zprostředkované simulace skutečnosti - podkopaly možnost odvolat se k nezávislé externí instanci nebo objektivní skutečnosti (Harrington 2006). A tak v době všudypřítomných masmédií může vznikat nová realita (hyperrealita), vytvářena prolínáním lidského chování a mediálních vjemů. Tento svět se skládá z mediálních vjemu odvozujících svůj smysl od jiných vjemů, a tudíž nezakotvených ve „vnější realitě“ (Giddens 1997:374). Je to „svět“, v němž je „skutečnost“ závislá na médiích - „médiu a skutečnost se nacházejí v mlhavém a neurčitém stavu, v němž je pravda nedešifrovatelná“ (Harrington 2006:352).

DALŠÍ MOŽNOSTI KULTUROLOGICKÉHO VÝZKUMU

Problematika nových paradigmat teorií genderu, podminěnost biologických a kulturních faktorů „mužskosti“ a „ženskosti“, téma genderové identity, proměny mužské a ženské role v současné společnosti, otázka genderové dekonstrukce i vzájemných vztahů mezi muži a ženami, je rozhodně důležitým tématem kulturologie, jemuž by měl být věnován další prostor. Z tohoto hlediska by studium genderu a pohlaví mělo probíhat jak na úrovni osobnosti jednotlivce, tak na úrovni kultury, ve které žijeme (v porovnání s kulturami jinými), stejně jako na úrovni nás coby příslušníků rodu Homo odlišujících se od ostatních živých tvorů.

Toto téma prostupuje naše každodenní životy a téměř „na každém kroku“ se můžeme setkávat s faktory, které nás ovlivňují v tom, jak vnímáme sami sebe jako muže a ženy a jaké vlastnosti a fyzické atributy od opačného pohlaví ve svých představách očekáváme. Právě kulturologie díky svému celistvému přístupu k interpretaci jevů a komplexnímu výzkumu kultury jako integrované totality, existující na různých strukturálních úrovních (Soukup 2011:667-668), je další výzvou pro studium tohoto tématu. ●

Řekni, kde ty ženy jsou: Gender a válka

Mohou ženy dobře bojovat a proč jsou z válčení vylučovány?

S příklady těch, jež uspěly.

PhDr. MARTA KOLÁŘOVÁ, Ph.D.

Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i.
Jilská 1, Praha 1, 110 00; e-mail: marta.kolarova@soc.cas.cz

ABSTRAKT:

Text se zabývá vztahem genderu a války a konkrétně se zaměřuje na aktivní roli žen ve válce. Snaží se odpovědět na otázku, zda mohou ženy bojovat a proč jsou z válčení vyloučeny. Ptá se také, jestli válka a účast žen v armádě a boji přispívá k ženské emancipaci. Na několika klíčových případech z různých kultur a historických období ukazuje, že se ženy, ačkoli jsou z boje systematicky vylučovány, ve válce projevily jako schopné bojovnice. Na řadě případů zapojení žen v armádách a guerillových hnutích však zpochybňuje, že by válka byla pro ženy jednoznačně pozitivní a vedla k jejich emancipaci.

ABSTRACT:

The text addresses gender and war and focuses on active roles of women in war in particular. It deals with questions: can women fight? And why are they excluded from warfare? It discusses if war and participation of women in armies and combat leads to women’s emancipation. Describing several key cases from various cultures and historical periods the author shows that women, even though systematically excluded from combat, have proved to be capable warriors. Pointing to some examples of women’s involvement in state armies and guerilla movements the text challenges, however, the idea that war is unambiguously positive for women and led to their emancipation.

Dívčí válka je jedním ze základních mýtů české kultury. I přesto je téma žen, mužů a války v českých genderových studiích velmi opomíjené. Domnívám se však, že je významné, neboť historie je protkána válkami a ani v současnosti nežíjeme v mírovém světě - probíhá válka proti teroru, různé občanské války, v Libyi, Sýrii a další guerillové boje. Válka se odlišuje od jiných sociálních jevů tím, že je genderově silně asymetrická: „Boj ve válce představuje jedinou lidskou aktivitu, ze které je celý gender téměř úplně vyloučen“ (Maleševič 2010:275). Historicky tvořily ženy asi jen jedno procento bojovníků (Goldstein 2001:10).

Mezi konkrétní témata zkoumaná v rámci studia genderu a války patří účast a role žen ve válce, armádách a militantních hnutích, násilí na ženách ve válce, znásilnění jako válečná strategie, konstrukce militární maskulinity, feminismus a pacifismus apod. Většinu z nich ale pro účely tohoto textu musím nechat stranou a zaměřím se na aktivní roli žen ve válce. Budu se věnovat zejména těmto otázkám: mohou ženy bojovat, respektive proč nemohou a proč jsou z válčení vyloučeny? Přispívá válka a účast žen v armádě a boji k ženské emancipaci?

V pozadí těchto otázek stojí spor, který mezi sebou vedou různé proudy feminismu minimálně posledních století. Je to debata o tom, zda mají feminist-

ky aktivně vystupovat proti válce nebo se mají snažit z ní pro ženy vytěžit co nejvíce výhod. Má feminismus prosazovat ženy do armády a boje - institucí tak politicky významných - nebo naopak protestovat proti válce a násilí jako takovému? Na tomto místě předešlu, že se stavím na stranu pacifistických proudů ve feminizmu, v následujícím textu se ale snažím ukázat, že to není z důvodu toho, že ženy jsou od přírody mírumilovné, pečující a nebojující. Pokusím se zhodnotit přínosy a negativa aktivní účasti žen ve válce a armádě.

Pro uvažování o genderových aspektech válčení vyjdeme nejprve z definice války. Goldstein (2001:3) ji nazývá „smrtícím meziskupinovým násilím“ a podle českého politologa Oskara Krejčího (2010:31) je válka „dlouhodobým organizovaným fyzickým násilím mezi ozbrojenými skupinami, jehož cílem je buď úplná likvidace protivníka, nebo podlomení jeho vůle obhajovat své původní zájmy.“

Od devadesátých let 20. století se mluví o tzv. postmoderní válce, která se vyznačuje řadou specifických charakteristik. Válka proniká do vnitrostátní oblasti, nerozlišuje mezi frontou a občanskou společností, vedle vládních vojsk bojují nejrůznější paramilitární skupiny. Postmoderní válku vedou do velké míry civilisté, kteří páchají závažné zločiny proti lidskosti. Ve válce se kombinuje guerillový boj, organizované genocidy a etnické čistky (Šedivý 2000).

To, že válka a násilí prostupuje do každodenního života společnosti, má genderové souvislosti. Ve 20. století se postupně zvyšuje podíl civilistů na obětech války. Zatímco v první světové válce tvořili 80 procent mrtvých vojáci, ve druhé světové válce to bylo již jen 50 procent, ve válce ve Vietnamu padli civilisté za obět z 80 procent případů (Peterson, Runyan 1999) a v devadesátých letech představovaly civilní oběti až 90 procent všech mrtvých a šlo hlavně ženy a děti (Turpin 1998).

Mary Kaldor (2006, cit. in Sjöberg, Via 2010:5) v této souvislosti mluví o takzvaně nových válkách 21. století, vyznačujících se bojem za identitu, hrůzným násilím, decentralizovaností, vedením války nejen státy ale i soukromými aktéry, mixem války a organizovaného zločinu.

Zároveň se mění zastoupení žen - exponenciálně vzrostla účast jak ve státních armádách, tak i v guerillách i teroristických organizacích. Ale i nadále tam jsou minoritou, neparticipují na vůdcovství a při-

REFERENCES:

- BAUMAN, Zygmunt (2002): Tekutá modernita. Praha: Mladá fronta.
- BEAUVOIR, Simone de (1967): Druhé pohlaví. Praha: Orbis.
- BIRKE, Lynda, VINES, Gail (1987): „Beyond Nature Versus Nurture: Process and Biology in the Development of Gender“. In: Women’s Studies International Forum, 10(6), str. 555-570.
- BIRKE, Lynda (1986): Women, Feminism and Biology. Brighton: Wheatsheaf.
- BIRKE, Lynda (1999): Feminism and the Biological Body. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- BOWIE, Fiona (2008): Antropologie náboženství. Praha: Portál.
- BUTLER, Judith (1999): Gender Trouble - Feminism and the Subversion of Identity. New York: Routledge.
- ELSHTAIN, Jean Bethke (1999): Veřejný muž, soukromá žena. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku.
- FRIEDL, Ernestine (1975): Women and Men (An Anthropologist’s View). USA: Basic Anthropology Unit.
- GIDDENS, Anthony (1997): Sociologie. Přebor: Argo.
- HARRINGTON, Austin a kol. (2006): Moderní sociální teorie. Praha: Portál.
- HARRIS, Marvin (1974): Cows, Pigs, Wars and Witches. New York: Random House.
- HORNEY, Karen (2004): Ženská psychologie. Praha: Triton.
- JANOŠOVÁ, Pavlína (2008): Dívčí a chlapecká identita (Vývoj a úskalí). Praha: Grada.
- JONES, Steve. Y. (2008): Původ mužů. Praha a Litomyšl: Ladislav Horáček - Paseka.

- KAMBERSKÝ, Petr (2010): „Krásné. Mladé. Osamělé“, In: http://www.lidovky.cz [on-line, dostupné k 10. 10. 2012].
- KAST, Verena (2004): Otcové - dcery, matky - synové: práce s rodičovskými komplexi jako cesta k vlastní identitě. Praha: Portál.
- LIPPA, Richard A. (2009): Pohlaví - příroda a výchova. Praha: Academia.
- MACEK, Petr (2010): „Být dospělým už mladé neláká“. In: Psychologie Dnes, č. 5, str. 8.
- MALINOWSKI, Bronislaw (2007): Sex a represe v divošské společnosti. Praha: Sociologické nakladatelství.
- MEADOVÁ, Margaret (2010): Pohlaví a temperament u tří primitivních společností. Praha: Sociologické nakladatelství.
- OAKLEY, Ann (2000): Pohlaví, gender, společnost. Praha: Portál.
- ORTNER, Sherry B. (1998): „Má se žena k muži jako příroda ke kultuře?“. In: OATES-INDRUCHOVÁ, Libora, ed.: Dívčí válka s ideologií, Praha: Sociologické nakladatelství, str. 90-114.
- PACHMANNOVÁ, Martina (2001): Věrnost v pohybu. Praha: One women press.
- PONĚSICKÝ, Jan (2008): Fenomén mužství a ženství. Praha: Triton.
- RENZETTI, Claire M. (2003): Ženy, muži a společnost. Praha: Karolinum.
- SALZMAN, Marian, O’REILLY, Ann, MATATHIA, Ira (2006): The Future of Men - The Rise of the Übersexual and What He Means for Marketing Today. Palgrave Macmillan.
- SANDAY, Peggy Reeves (1981): Female Power and Male Dominance. Cambridge and New York: Cambridge University Press.

- SHORF, David (2006): „Když se muž zamiluje do sebe“. In: www.lidovky.zpravy.cz [on-line, dostupné k 10. 10. 2012].
- SCHOPENHAUER, Arthur (1997): Svět jako vůle a představa. Pelhřimov: Nová tiskárna.
- SIMPSON, Mark (1994): „Here Come the Mirror Men“. In: http://www.marksimpson.com [on-line, dostupné k 10. 10. 2012].
- SIMPSON, Mark (2002): „Meet the Metrosexual“. In: http://dir.salon.com. [on-line, dostupné k 10. 10. 2012].
- SOBOTA, Jiří (2010): „Chlapi sobě“. In: Respekt, 21(32), str. 30-32.
- SOUKUP, Václav (2011): Antropologie - Teorie člověka a kultury. Praha: Portál.
- ŠMAUSOVÁ, Gerlinda (2004): „Normativní heterosexuality bez nátlaku k prokreaci“. In: http://www.genderonline.cz [on-line, dostupné k 10. 10. 2012].
- WILSON, Edward O. (1993): O lidské přirozenosti. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- ZÁBRODSKÁ, Kateřina (2009): Variace na gender. Praha: Academia.
- ZORMANOVÁ, Lucie (2009): Gender ve vzdělávání dětí a mládeže na ZŠ: Srovnání míry aktivity chlapců a dívek ve výuce občanské výchovy na základní škole. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita.

KLÍČOVÁ SLOVA:

gender, válka, armáda, násilí

KEYWORDS:

gender, war, army, violence

- mém boji. Celkově však lze říci, že ženy jsou aktivní v nových válkách a to více, než kdy dříve. I přesto je válka stále hlavně mužskou záležitostí.

PROČ JSOU ŽENY VYLOUČENY Z BOJE?

Podívejme se, jak tuto genderovou nerovnost vysvětlují antropologie a sociologie. Antropolog Marvin Harris usuzuje, že válka souvisí s růstem a omezováním populace. Podle něj jsou ženy - striktně biologicky - pro společnost důležitější než muži, neboť růst populace a plodnost skupiny závisí na počtu žen, které rodí děti, a jedině, v čem jsou muži (kromě plazení dětí) nepostradatelní, je válka.

Nestátní, kmenové společnosti válčí kvůli nedostatku zdrojů a potravy. Válka je mechanismem, který omezuje populační růst, ale ne v důsledku oběti za války, ale proto, že vedlejším důsledkem válčení je v těchto společnostech zabíjení dětí ženského pohlaví (infanticida). Ve válce se klade důraz na rození a výchovu budoucích bojovníků. Muži se stávají bojovníky v každé (nestátní) společnosti, ne proto, že by byli agresivnější, ale protože mají větší sílu pro boj s ručními zbraněmi. Válčení a militarismus tak představují hlavní zdroj mužské nadvlády. Ale vzhledem k tomu, že moderní války nezávisí na ručních zbraních, tak by mohl nastat konec mužské dominance (Harris 1974, 1989).

I antropolog David Adams se ptá, proč je tak málo žen bojovnic. Mezikulturním srovnáním současných nestátních společností se snaží ukázat, že absence žen ve válce může být způsobena rozparem mezi institucemi manželství a válčení. U patrilokálních exogamních společností, které bojují proti sousedícím komunitám, je žena vystavena rozporné loajalitě, protože její manžel může válčit s jejím otcem a bratry. Ženy jsou proto vyloučeny z válčení, aby nepřešly boje. To podporuje zjištění, že se ženy bojovnice vyskytují v kulturách matrilokálních a válčících se vzdálenějšími společnostmi. Mezi nestátními kulturami, kde se vyskytují ženy bojovnice, Adams uvádí indiány Crow (Vraní), Navaho, Gros Ventre, Fox (Lišek), Delaware, dále Maory, Mažuro (Majuro, z ostrovů v Tichém oceánu) a Orokaiva (Papua Nová Guinea).

Proč jsou ženy systematicky vylučovány z boje? To představuje hlavní otázku i pro sociologa války Sinišu Maleševiče (2010). Ve snaze dopátrat se odpovědi bere v úvahu tři typy argumentů: maskulinistické, kulturní a feministické. Podle maskulinistických tvrzení je spojení válčení a maskulinity naprosto přirozené. Biologický maskulinismus zdůrazňuje anatomické, fyziologické, genetické a kognitivní rozdíly mezi muži a ženami. Muži jsou geneticky predisponováni pro válku, neboť jsou fyzicky silnější, vyšší a těžší než ženy. Vliv mají i hormony - vysoká úroveň testosteronu u mužů koreluje s agresivním chováním. Maleševič tyto argumenty na základě dostupných výzkumů vyvrací a ukazuje, že fyzické rozdíly mezi muži a ženami jsou relativní. Některé ženy jsou silnější a vyšší a stejně jsou vyloučeny z boje. Rekrutace dětských vojáků v řadě postmoderních válek zejména v Africe¹⁾ ukazuje, že bojovat dokáží i malé osoby a fyzická síla není to, co vylučuje ženy z boje.

Kromě toho dnes vítězství ve válce nezávisí na výšce a síle vojáků, ale spíše na strategiích a taktikách. I co se týče hormonů, tak spojení testosteronu s agresí není přímé, testosteron více souvisí se soutěživostí a úspěchem. Hormon, který hraje roli pro vojáky v boji, je adrenalin, ale ten není gendero-

vě specifický. Vysoká úroveň estrogenu u žen jim nezábránila ve válčení a historické příklady ukazují, že ženy byly často militantnější než muži (Maleševič 2010:276-280).

To může dokumentovat případ bojovnic Dahomejského království (dnešní Benin), které představovalo nejsilnější vojenskou moc v západní Africe do porážky Francouzi v roce 1892. Král povolal do boje ženy, protože armáda neměla dostatek mužů z důvodu smrti ve válce, prodeje otroků a útoků nepřátelských sousedů. „Amazonská“ jednotka vznikla v roce 1727, kdy král vyzbrojil regiment žen, a zjistil, že bojují dobře. Do boje pak vytáhlo na pět tisíc žen, celkově ženy tvořily až třetinu armády. Jejich jednotka byla úplně segregovaná od mužů, bojovnice žily v královském paláci vedle manželek, prostitutek a otrokyň. Bojovaly s mušketami a meči, byly rychlé, silné, odvážné jako muži a vysloužily si pověst krutosti. Tento případ ukazuje, že ženy mohou být fyzicky i psychologicky schopny bojovat ve velkém měřítku, dlouhodobě a organizovaně. Goldstein (2001) uvádí dahomejské bojovnice jako příklad jedné z mála čistě ženských bojových jednotek v historii lidstva.

Vraťme se k argumentům maskulinismu. Další jeho verze, sociální maskulinismus vidí rozpor v dynamice mužských a ženských skupin. Vazby malých skupin a solidarita, tak významné pro boj, jsou typicky mužské a ženy je naopak narušují (Maleševič 2010). Oproti tomu tento sociolog války poukazuje na to, že tyto vazby se ukázaly být obdobné také u čistě ženských skupin (například dahomejské bojovnice se zavázaly krevní přísahou, prováděly různé kolektivní rituály a společná účast v boji je stmelila, soudržnost žen ale nalezneme i v různých guerillách s ženskou účastí). Celkově tento autor upozorňuje na to, že válka není konfliktem agresivních jedinců, ale organizované násilí mezi organizacemi, které vyžadují přísnou disciplínu, kontrolované chování a poslušnost autoritě.

Podle kulturních argumentů spojení maskulinity a války určuje výchova a socializace. Chlapci jsou vedeni k tomu, aby neplakali, ukazovali tvrdost, překonávali bolest a strach, dívky jsou zase formovány do pečující role budoucí matky. Maleševič ale vidí problém s tímto typem argumentů, neboť neobjasňují, jak toto spojení vzniklo a proč jen jedno pohlaví může bojovat. Absence žen v boji představuje celosvětově univerzální jev, tudíž nemá smysl jej vysvětlovat kulturou (která je specifická v různých společnostech), tento fenomén vyžaduje nad-kulturní vysvětlení. „Rozsah genderové segregace ve válčení je tak obrovský a tak absolutní, že nemá jiný ekvivalent v civilní sféře“ (Maleševič 2010:288).

Naposled prozkoumává feministické argumenty. Feministky považují za hlavní příčinu nerovného postavení žen v souvislosti s válčením mužskou nadvládu a patriarchát. Feministické teorie války a míru se rozvíjely od osmdesátých let v reakci na genderovou slepotu ve válečných studiích a mezinárodních vztazích. Můžeme vysledovat tři hlavní proudy: Liberální feminismus vidí problém v sexistické diskriminaci. Ženy jsou rovné s muži a mají mít právo na veškeré společenské a politické role a to zejména v souvislosti s tím, že účast v armádě může vést k vysokým politickým a vojenským pozicím (například řada amerických prezidentů byla generály). Na různých příkladech z historie liberální feministky dokazují, že ženy mohou být schopnými vojáky. Podle feministek difference jsou ženy a muži odlišní, ženy se vyzna-

čují mírumilovností, zatímco muži sklonem k násilí. Mateřství ženy předurčuje k tvoření života, ne k jeho ničení, ženy proto mají být mírotvorkyně. Problém současné společnosti spočívá v tom, že militaristická kultura neoceňuje ženskou kvalitu. Postmoderní feminismus dekonstruuje kategorii gender a ženy. Genderové role ve válce jsou proměnlivé a ženy (i muži) ve válce hrají velmi různé role (najdeme muže odpírače vojenské služby a ženy teroristky) (D'Amico 1998, Goldstein 2001).

Maleševič ovšem upozorňuje, že ačkoli je femininita a maskulinita konstruována, tak si ji nelze zvolit úplně libovolně. Pokud by byly genderové role tak tvárné, tak by je šlo snadno změnit, ale ženy vojačky musely často své pohlaví skrývat. Nechtěly se přetvořit na muže, jen se účastnit boje. To lze dokumentovat případem žen bojujících na obou stranách v občanské válce Severu proti Jihu v mužském převleku. Blanton a Cook (2002) zdokumentovaly asi 240 vojaček, ale do tohoto počtu lze zahrnout jen ty, co byly během války nebo po ní odhaleny, že jsou ženy. Tyto bojovnice byly často známé pro hrdinství v boji, řadu z nich povýšili na důstojníky, jednu dokonce na majoru. Ženy dělaly stejné činnosti jako muži a nechtěly úlev. Prokázaly se jako dobří a efektivní bojovníci, protože se myslelo, že jsou muži, tak proti nim nestály předsudky o ženské podřadnosti. Vojačky se nikdy neprozradily tím, že by neuměly bojovat, ale jejich pohlaví bylo odhaleno nejčastěji při zranění, úmrtí či v zajetí. Jakmile došlo k odhale-

ný „byznys“ záležitostí čistě mužskou. Vyloučení žen z politiky (z občanství první třídy) pokračuje i nadále přesto, že ženy slouží v armádě; jsou tak militarizované, ale ne posílené (Klein 1998).

Zajímavou výjimku představuje Eritrea, kde ženy tvoří až jednu třetinu pozemních vojsk. Ženy se dostaly do péchoty díky integraci guerillových armád do státního vojska, poté co získaly zkušenost v bojích ve válce za nezávislost na Etiopii (Goldstein 2001)²⁾.

Slovenští autoři Kotira a Švec (2011) dokumentují zvyšující se zájem žen o službu v armádě Slovenské republiky na tom, že podíl žen mezi nově nastupujícími vojáky z povolání vzrostl z 8,7 procent v roce 2004 na 14,2 procent v roce 2007. Slovenská armáda tak v současnosti zaměstnává 1305 vojaček. Ve slovenském právním řádu není vyloučená ani omezená účast profesionálních vojaček na přímých bojích, ani v pozemní péchotě, jak je tomu v řadě armád světa. Autoři si tuto benevolenci vysvětlují tím, že slovenská armáda se přímých bojů ještě neúčastnila a v zahraničních misích hraje spíše pomocné role, proto nemusela řešit toto kontroverzní téma.

Podobnou genderovou proporcí najdeme i v Armádě ČR (13,4 procent), ovšem v absolutním počtu je jich více než slovenských vojaček (okolo tří tisíc) (Danda 2011). Ženy v české armádě slouží jako zdravotnice, logistické, najdeme i pilotky bojových vrtulníků, méně jsou zastoupeny v pozemních silách. V armádě však existuje paradox v zapojení žen do boje, na jednu stranu je tu snaha o rovnost, na dru-

Autorky uvádějí minimálně šest případů žen, jež se účastnily boje ve vysokém stupni těhotenství a porodily přímo ve vojenském táboře.

ní, musely opustit armádu. Autorky uvádějí minimálně šest případů žen, jež se účastnily boje ve vysokém stupni těhotenství a porodily přímo ve vojenském táboře.

ŽENY V SOUČASNÝCH ARMÁDÁCH

Vraťme se ale k linii argumentů vysvětlujícímu vylučování žen z boje. Podle Maleševiče patriarchát určitě přispívá k genderové polarizaci války, ale nevysvětluje univerzální vyloučení žen z boje. Ani ve společnostech, kde došlo k větší rovnosti žen a omezení sexismu, nevzrostla ženská účast v boji. Několik, převážně západních, zemí dovoluje ženám účast na přímém boji (například Kanada, Nizozemí, Dánsko, Británie, Austrálie, Španělsko, Francie, Rusko). Kupříkladu v Kanadě tvořilo armádu v roce 1998 jedenáct procent žen, ale v boji to bylo jen jedno procento žen (165 žen). V armádě Spojených států amerických najdeme asi čtrnáct procent žen, ale nesmějí bojovat, hrají především podpůrné role: zdravotnice, asistentky, mechaničky (Goldstein 2001).

Specifickým případem je Izrael, který je unikátní svou rekrutací mužů i žen do armády již od založení státu. Ženy jsou však z armády vyloučeny, když se vdají, mají dítě nebo ve 24 letech a nemohou být nasazeny v bojových rolích. Do rezervních sil jsou povoláváni muži, ženy však nikoliv. V izraelské společnosti se u žen klade důraz na mateřskou roli a u mužů na roli bojovníka, vysoká porodnost se chápe jako kompenzace úmrtí dětí za holocaustu. Během války je fronta mužská a týl ženský, ženy se mají chovat tradičně a starat se o děti. V Izraeli je váleč-

hé straně ovšem zpochybňování ženské způsobilosti k boji: „Profesionální AČR se chlubí tím, že v bojovém nasazení rozdíl mezi muži a ženami nezná. Podobnou ‚feminizací‘ prochází v posledních letech i české vojenské školství. I v armádě ale zůstávají místa, která jsou ženám stále ještě zapovězena. Například ve speciálních jednotkách se vojáci ženského pohlaví prakticky neobjevují. Může za to především extrémně náročný a místy až neuvěřitelně tvrdý výcvik a především pochybnosti o nasazení žen do skutečného boje“ (Hřebíček 2006:92). Co se týče funkce, tak ženy zastávají spíše nižší pozice (praporčické hodnosti) a na pozicích velitelů a náčelníků najdeme jen pět procent žen.

Nyní se dostáváme k tomu, jak Maleševič (2010) vysvětluje relativní absenci žen v boji. Podle něj záleží především na organizaci a byrokratizaci války a ideologii, která ji ospravedlňuje. Válčení se objevilo historicky v souvislosti s počátky civilizace a expandující státní mocí, s rozvojem sociální stratifikace a genderové dělby práce. Hlavní oporou států byla vojenská moc, pro financování bojovníka musel být zorganizován podpůrný systém práce otroků, rolníků apod. K vyloučení žen nedošlo kvůli jejich fyzické neschopnosti, ale protože nosily a rodily děti, a představovaly tak jedinou skupinu, která mohla produkovat nové bojovníky a pracovníky pro stát. Vyloučení je tak produktem organizačních požadavků: pohlaví, které se na lidské reprodukci podílelo slabě, bylo uvolněno k boji.

Genderovou dělbu práce podporuje ideologie, která ospravedlňuje hierarchie mezi muži a ženami. Muže

¹⁾ V češtině jsou dostupné minimálně dvě knihy s příběhy dětských vojaček (Mehari 2004, Keitetsi 2004).

²⁾ Příběh dětské vojačky v osvobozené armádě Eritreje viz Mehari (2004).

Tisíce žen v armádě bojovaly jako státem mobilizované a armádou vycvičené odstřelovačky, kulometnice, dělostřelkyně, tankistky

► je nutno motivovat do války a ženy k jejich podpoře. Muži nejsou od narození zabijáci, musí se k tomu donutit nebo povzbudit. Světové války a mobilizace mužů do boje vytvořily pracovní místa pro ženy dělnice. Genderová dělba práce se tak měnila až s organizačními změnami, protože když ženy byly potřeba, tak je stát mobilizoval, a to sice především do průmyslu, ale i do boje (Malešević 2010).

Za druhé světové války sovětská armáda záměrně mobilizovala ženy do svých řad, jak popisuje historička Krylova (2010). Velká státní mobilizace žen začala v roce 1942 poté, co armáda ztratila miliony vojáků. To ovšem nebyl jediný důvod pro rekrutaci žen, protože Sovětský svaz mohl poslat muže na frontu a nahradit je ženami v nebojových rolích, jako to udělala řada západních zemí. Za druhé světové války bylo možno vidět ženy v armádách jednotlivých mocností, ale pouze v pomocných rolích, zejména jako zdravotnice. Rudá armáda byla ojedinelá v tom, že podporovala ženy v zapojení do přímého boje.

Tisíce žen v armádě bojovaly jako státem mobilizované a armádou vycvičené odstřelovačky, kulometnice, dělostřelkyně, tankistky, bojové pilotky a nižší velitelky. Protiletadlová obrana se do značné míry feminizovala. Celoženské letecké oddíly vedla major Marina Raskova, významná bojová pilotka, která představovala velký vzor pro ženy. Němci nazývali ženský letecký pluk Noční čarodějnice, protože útočily v noci a jejich nálety byly pro Němce devastující.

Odhaduje se, že v ozbrojených silách sloužilo více než 900 tisíc žen, z čehož asi 120 tisíc byly přímo bojovnice a nižší velitelky. Ženy prošly bojovým výcvikem, byly vzdělané, pečlivě vybrané, silně motivované a vzkázaly se jako výborné bojovnice. Takovými charakteristikami se řada mužů nevyznačovala a přesto musela nastoupit do boje.

Je nesporné, že mechanizace války umožnila zvýšení počtu bojovnic, ať již v zákopech nebo v letectvu. Boj se zbraněmi chápaly ženy jako prostředek k seberealizaci mimo tradiční genderové protiklady (muž-bojovník, žena-nebojovnice). To však muselo jít ruku v ruce s podporou shora. Sovětské bojovnice získaly sebevědomí tím, že byly přesvědčeny, že jsou historicky první ženy v armádě,³⁾ mají poslání a důvěru strany, od které dostaly zdroje na vojenský výcvik. Stát se vojákem pro ně neznamenal antitezi dřívější ženské identity. Řada vojaček se nevzdala mateřství, ale své děti nechávaly po dobu války v péči širší rodiny. Boj nechápaly jako mužskou oblast, ale jako prostor sdílený muži a ženami. Neviděly svou vojenskou identitu jako vniknutí do mužského teritoria, byly přijaty do armády, ale nemusely se stát muži, naopak to byly ženy, které realizovaly své skryté talenty. Ženskost a vojenská identita nestály v protikladu a boj přestal být (dočasně) čistě mužskou záležitostí (Krylova 2010).

Uvedené příklady ukazují, že ačkoli ženy byly a jsou z boje systematicky vylučovány, což se ospravedlňovalo různými způsoby, najdeme v lidské historii řadu případů individuálních bojovnic, vojenských vůdkyň, smíšených bojových jednotek i čistě ženských oddílů v armádě. Ženy umějí život dávat, ale dokáží ho i brát; dovedou organizované zabíjet. Tímto ale nechci obhajovat liberální feministický přístup k válce a domnívám se, že bychom se měli ptát, zda válka a účast žen v armádě a boji přispívá k ženské emancipaci a transformaci maskuliních institucí.

VÁLKA A ARMÁDA - EMANCIPACE PRO ŽENY?

Hovoří se o tom, že zejména první světová válka přispěla k ženské emancipaci. V mnoha zemích přinesla válka volební právo žen. Ženy nastoupily do profesí, kteří uvolnily muži odcházející do boje, ženy se tak dostaly se soukromé sféry domácnosti do veřejné oblasti práce. Gilbert (1987) klade vedle sebe obrazy mužů vojáků v blátě zákopů, nepohyblivých a dehumanizovaných, a mobilních žen řídiček ambulancí, lékařek a armádních posílů, které vnímaly svůj úkol jako dobrodružství. Ženy získaly pocit, že jim válka dovolila uplatnit jejich schopnosti, aby byly k užítku národa. Dokonce mluví o „amazonské zemi“, týlu, ze které ho odešli muži, a ženy, které vyšly z privátní sféry, v ní získaly pocit sesterství. Zatímco muži byli uvězněni v zákopech, ženám se dostalo osvobození na farmách a v továrnách.

Zprvu optimistické názory, že válka měla emancipační vliv na ženy, ovšem vystřídal spíše feministický pesimismus, a to z toho důvodu, že po dobu trvání války ženy sice získaly, v dlouhodobém měřítku ženy spíše prošly regrese (Melman 1998). Ačkoli se za války ženy dostaly do mužských zaměstnání, nedosáhly na vedoucí pozice a byly stále vnímány jen jako pomocné síly a rezervy za mužskou pracovní sílu. Po první světové válce se kladl důraz na obnovení původního genderového řádu. V důsledku úmrtí a zranění mužů byly zavedeny pronatalitní politiky, které poslaly ženy zpět do domácnosti. Ženy ani volebním právem nezískaly takový politický vliv, aby si udržely své ekonomické výdobytky (Higonnet, Higonnet 1987).

Pokud se podíváme mimo euroamerický kulturní okruh, tak nalezneme další případy, kdy by se dalo říci, že válka a/nebo účast žen v armádě vedla k emancipaci žen ve společnosti.

Ve válce za nezávislost na Indii a posléze válce tamilských tygrů (LTTE) s vládními vojsky Šrí Lanky byly znásilněny tisíce žen, čímž ztratily ctnost, hlavní hodnotu ženy v tamní společnosti, a byly vyhnaný z domova. Mnoho mladých žen také ovdovělo a musely se samy postarat o živobytí sebe a svých dětí. Obě tyto skupiny žen šrílanská společnost marginalizovala. Protože ženy neměly na výběr, řada z nich se přidala k militantnímu hnutí. Tamilské tygřice tvořily až třetinu armády, na konci války možná až polovinu. Válka v důsledku vedla k emancipaci žen, zejména v souvislosti s tím, že ženy získaly nové role ve společnosti: jednak jako členky osvobozené armády, dále ženy mírové aktivistky a ženy v placeném zaměstnání (Hrdličková 2010).

Podobným případem jsou Zapatisté, mayští indiáni v Chiapasu, kteří povstali v roce 1994 proti mexické vládě a jejichž osvobozená armáda začlenila velké procento žen - mluví se až o třiceti procentech (Kolářová 2008). Před povstáním žily ženy v nerovných podmínkách, byly obětí domácího násilí, provdávaly je často ve věku 10-12 let a nemohly se účastnit veřejného života. Startér změny genderových vztahů znamenala účast žen a získávání pozic v zapatistické osvobozené armádě (EZLN). Ženy vstupovaly do armády kvůli vykořisťování v rodině a komunitě. Ženy, často ve velmi nízkém věku, utíkaly před donucením k manželství nebo fyzickým znepříváním. Většina z nich se dostala k zapatistům bez svolení své rodiny. Během povstání v roce 1994 řídila operaci při vojenském převzetí města San Cristobalu dvacetišestiletá žena - major Ana María, která se přidala k EZLN ve čtrnácti letech.

V rámci povstalecké armády vznikla potřeba zpracovat dokument o právech žen, který by jim pomohl zís-

kat na respektu. Členky armády se vydaly dolů z hor pracovat s vesnickými ženami ve snaze zvednout jim sebevědomí a rekrutovat je do odboje. Comandanta Susana sepsala Revoluční zákony žen, desatero zaručující ženská práva na politickou participaci, rozhodování a život bez násilí. Mluvíví zapatistů Subcomandante Marcos jejich přijetí popsal v dopise pro La Jornada jako skutečnou revoluci: „První povstání EZLN se odehrálo již v březnu 1993 a vedly ho ženy Zapatistky. Neutrpěly žádné ztráty a zvítězily“ (Kolářová 2008). To nicméně nemění nic na tom, že armáda zůstává maskuliní institucí a jak to vyjádřily ženy z asi padesáti občanských organizací v Chiapasu - pokud vezmeme v úvahu válku, smrt a boj, tak je vize EZLN silně patriarchální, protože používá násilí a má vertikální militární strukturu (Mora 1998).

Osvobozené armády mohou dávat šance ženám, avšak je nutné vzít v úvahu to, že mobilizace žen v povstaleckých, guerillových hnutích je činem společnosti v kritickém stavu, k jejíž obraně je nutné aktivizovat všechny její členy. Účast žen v armádě není tak důležitá pro ženy samotné, ale pro sebeobranu společnosti. Navíc s přerodem guerilly do regulérní armády často dochází k vyloučení žen nebo k omezení jejich rolí (Goldstein 2001).

D'Amico (1998) uvažuje nad příkladem první války v Zálivu, že válka ukázala, že americké ženy mohou dobře fungovat v armádě a jsou pro ni přínosem, ale ptá se: Je armáda dobrá pro ženy? Podle liberálních feministek ano, neboť ženy získaly ekonomické výhody (platy, benefity, vzdělávací příležitosti), ale i politické výhody a to dosažení plných občanských práv, které závisejí na účasti v armádě. D'Amico ale tvrdí, že ženy byly systematicky vyloučeny z dobrých pozic, a proto se k benefitům nedostaly. Ženy mohou jen pomáhat, pár ženám se dovolí dělat jen některé aktivity, rozhodně ne všechny činnosti, jsou zaměstnávány přednostně v administrativě či jako zdravotnice. A zpochybnuje i politické výhody, neboť v politickém boji a získání nejvyšších státních pozic vyžaduje mít zkušenost z přímého boje, který je ženám i nadále zapovězen (D'Amico 1998, Goldstein 2001).

Kromě toho jsou ženy vnímány jako slabší, obdařené menší fyzickou silou a muži si stěžují na lehčí normy pro ženy. Ženy jsou tak nuceny se neustále s muži srovnávat a jim se připodobňovat. Ve válce v Bosně se ame-

rické vojačky snažily začlenit tím, že přijaly „macho“ chování, klely, kouřily, projevovaly nadšení ze střelby, musely přijmout „bojovného ducha“ a najít v sobě agresivitu (Goldstein 2001).

Jeden z vážných problémů v armádě bezesporu představuje sexuální obtěžování. V armádě oproti jiným zaměstnáním ztěžuje situaci žen to, že pokud se stanou obětí sexuálního napadení ze strany nadřízeného, těžko bez jeho souhlasu mohou opustit vojenskou jednotku, hrozilo by jim nařčení z dezerce. Ženy, které si stěžují, bývají obviňovány z toho, že iniciovaly sexuální kontakt, jsou to vlastně děvky, nebo naopak lesby, přičítají se ženské roli a potížistky (D'Amico 1998).

Počet žen v armádách sice vzrůstá a někteří argumentují, že to armádu humanizuje, nicméně tato instituce je založena na maskuliních principech a představuje problematičtější místo pro ženy (Peterson 2010). Kritické feministky, které reprezentuje i D'Amico (1998:122-124) pozorují, že armáda odráží rasismus, sexismus a heterosexismus širší společnosti. Účast žen v ní je symptomem militarizace celé společnosti a ne důkazem o dosažení rovnoprávnosti. Vstupem žen se instituce nemění, zůstává i nadále hierarchickou a patriarchální, a hlavně představuje aktéra destrukce a donucení (D'Amico 1998, Peterson, Runyan 1999).

Přítomnost žen ji pomáhá legitimizovat, že pak vypadá jako demokratický zaměstnavatel hájící rovné příležitosti, ale nesmíme zapomínat, že jejím základním cílem je organizované zabijení z politických důvodů. Podle Klein (1998:148) zapojení žen do armády nezničí hlavní ideu militarismu, což je strach a odmítnutí „jiného“, která jsou navázána na sexismus a násilí proti feminizovaným „jiným“.

Z těchto závažných důvodů se domnívám, že by feministky měly spíše vystupovat proti válce jako takové. Ne proto, že by ženy byly nutně mírumilovnější a esencialisticky spojeny s mírem, neboť předchozí příklady ukazují, že tomu tak není, ale proto, že válka je destruktivní pro společnost, životní prostředí a životy lidí. Do války jsou ženy zapojeny mnohem více jako její oběti, než aktivní aktéři, a jak ukazují i poslední války, ženy jsou systematicky znásilňovány, nuceny k prostituci a sexuálnímu otroctví. Feminismus by se tak měl stavět na stranu mírotvornou. Otázkou však zůstává: může a má být mír chráněn silou? ●

LITERATURA:

- ADAMS, David B. (1983): „Why There Are So Few Women Warriors.“ In: Behavior Science Research, 18 (3), str. 193-212.
- ADIE, Kate (2003): Corsets to Camouflage: Women and War. London: Hodder and Stoughton.
- BLANTON, DeAnne, COOK, Lauren M. (2002): They Fought Like Demons: Women Soldiers in the Civil War. New York: Vintage Books.
- D'AMICO, Francine (1998): „Feminist Perspectives on Women Warriors.“ In: LORENTZEN, Lois Ann, TURPIN, Jennifer, eds.: Women and War Reader. New York: New York University Press, str. 119-125.
- DANDA, Oldřich (2011): „Stále více žen dělá kariéru v české armádě, harašení se bát nemusí.“ In: Právo, 3. ledna 2011.
- ENLOE, Cynthia (1989): Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics. Berkeley: University of California Press.
- GILBERT, Sandra M. (1987): „Soldier's Heart: Literary Men, Literary Women, and the Great War.“ In: HIGONNET, Margaret Randolph et al., eds.: Behind the Lines: Gender and the Two World Wars. New Haven: Yale University Press, str. 197-226.
- GOLDSTEIN, Joshua S. (2001): War and Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa. Cambridge: Cambridge University Press.
- HARRIS, Marvin (1974): Cows, Pigs, Wars, and Witches: The Riddles of Culture. New York: Random House.
- HARRIS, Marvin (1989): Our Kind: Who We Are, Where We Came From, Where We Are Going. New York: Harper and Row.
- HIGONNET, Margaret Randolph, JENSON, Jane, MICHEL, Sonya,

- WEITZ, Margaret Collins (1987): Behind the Lines: Gender and the Two World Wars. New Haven: Yale University Press.
- HIGONNET, Margaret R., HIGONNET, Patrice L. - R. (1987): „The Double Helix“. In: HIGONNET, Margaret Randolph et al., eds. (1987): Behind the Lines: Gender and the Two World Wars. New Haven: Yale University Press, str. 31-47.
- HRDLIČKOVÁ, Zuzana (2010): „Dynamics of Female Emancipation: The Case of Tamil Women and Sri Lankan Civil War“. In TOMANDL, Miloš, ed.: Manuscripta Ethnologica. Prague: Institute of Ethnology, Charles University, str. 5-13.
- HŘEBÍČEK, Miroslav (2006): „Ženy v Armádě České republiky“. In: Obrana a strategie 1/2006.
- KEITETSI, China (2004): Musela jsem zabíjet: Místo panenky mi dali pušku. Praha: Motto.
- KLEIN, Uta (1998): „War and Gender: What Do We Learn from Israel?“ In: LORENTZEN, Lois Ann, TURPIN, Jennifer, eds. (1998): Women and War Reader. New York: New York University Press, str. 148-154.
- KOLÁŘOVÁ, Marta (2008): „Když ženy postupují vpřed, muži nemusí ustupovat.“ In: Emancipace žen a genderová rovnost v zapatistických komunitách v mexickém Chiapasu, www.feminismus.cz [dostupné on-line k 20. 2. 2008 a 10. 10. 2012]
- KOTIRA, Peter, ŠVEC, Marek (2011): „Diskriminácia na základe pohlavia - ženy v armáde.“ Prezentace na 2. konferenci českých a slovenských feministických studií: Feministická studia na hranici, 3. - 4. 11. 2011.
- KREJČÍ, Oskar (2010): Válka. Praha: Professional Publishing.
- KRYLOVA, Anna (2010): Soviet Women in Combat: A History of

- Violence on the Eastern Front. Cambridge: Cambridge University Press.
- LORENTZEN, Lois Ann, TURPIN, Jennifer (1998): Women and War Reader. New York: New York University Press.
- MEHARI, Senait G. (2004): Nikdy jsem nechtěla zabíjet: Příběh dívky mezi frontami. Praha: Vyšehrad.
- MALEŠEVIĆ, Siniša (2010): The Sociology of War and Violence. Cambridge: Cambridge University Press.
- MELMAN, Billie, ed. (1998): Borderlines: Gender and Identities in War and Peace 1870-1930. London: Routledge.
- MORA, Mariana (1998): „Zapatismo: Gender, Power, and Social Transformation“. In: LORENTZEN, Lois Ann, TURPIN, Jennifer, eds. (1998): Women and War Reader. New York: New York University Press, str. 164-176.
- PETERSON, V. Spike, RUNYAN, Anne S. (1999): Global Gender Issues. Oxford: Westview Press.
- PETERSON, V. Spike (2010): „Gendered Identities, Ideologies, and Practices in the Context of War and Militarism.“ In: SJOBERG, Laura, VIA, Sandra, eds.: Gender, War, and Militarism: Feminist Perspectives. Oxford: Praeger, str. 17-29.
- SJOBERG, Laura, VIA, Sandra, eds. (2010): Gender, War, and Militarism: Feminist Perspectives. Oxford: Praeger.
- ŠEDIVÝ, Jiří (2000): „Válka: rámec pro analýzu“. In: JEHLIČKA, Petr, TOMEŠ, Jiří, DANĚK, Petr, eds. (2000): Stát, prostor, politika. Praha: Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PFF UK, str. 180-199.
- TURPIN, Jennifer (1998): „Many Faces: Women Confronting War“. In: LORENTZEN, Lois Ann, TURPIN, Jennifer, eds.: Women and War Reader. New York: New York University Press, str. 3-18.

³⁾ Pokud nepočítáme tzv. Batalion smrti, čistě ženskou jednotku čítající asi 300 vojaček vytvořenou v roce 1917 v Rusku za první světové války. Jeho cílem nebylo ukázat, že ženy umí bojovat, ale povzbudit upadající morálku mužů-vojáků (Adie 2003).